

Тамара КОСТИРЕНКО,
асистент кафедри педагогіки та суспільних наук
Полтавського університету економіки і торгівлі.
Полтава, Україна

СПОВІДНІ РОЗПИСИ ПЕРЕЯСЛАВСЬКО-БОРИСПІЛЬСЬКОЇ ДУХОВНОЇ КОНСИСТОРІЇ: СТАН ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА НАУКОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ

Вивчення населення Гетьманщини відіграє важливу роль у збереженні історичної пам'яті та популяризації архівних документів, при проведенні історико-демографічних і генеалогічних досліджень. Ґрунтовним джерелом для характеристики населення полкових міст, сотенних містечок і сіл Гетьманщини XVIII ст. можуть слугувати сповідальні книги (розписи).

Це книги, в яких парафіяльні священники фіксували дані про мешканців парафій, зокрема їхні імена, стать, вік, сімейний стан і соціальний статус, включаючи жінок і дітей, що підвищує їх джерельну цінність порівняно з компутами та ревізіями XVIII ст., які укладалися в полкових канцеляріях за участі сотенних управ. Крім того, сповідні розписи дають змогу детальніше проаналізувати соціальні й культурні процеси в ранньомодерному суспільстві.

Основою цього дослідження стали сповідні розписи за 1775 р., що зберігаються в Центральному державному історичному архіві України (м. Київ). Фонд № 990 містить документи з Переяславсько-Бориспільської духовної консисторії, він налічує 1879 справ за 1729–1799 роки [4].

Вказана консисторія була органом церковно-адміністративного управління Переяславсько-Бориспільської єпархії, утвореної указом Синоду в 1733 році [3]. Документи з парафій, підпорядкованих Переяславсько-Бориспільській єпархії, надходили до її консисторського архіву. Після ліквідації єпархії у 1785 році архів було систематизовано та розподілено. Частину матеріалів із парафій Лівобережжя залишили у Вознесенському

монастирі в Переяславі, який раніше слугував резиденцією місцевим архієреям; іншу частину передали до Полтавської єпархії. Документи, що стосувалися Правобережжя, були перевезені до Київської духовної консисторії, після того як парафії Київщини були підпорядковані Київській митрополії [2, с. 49].

Зокрема, справа № 34 у фонді № 990 містить сповідні розписи Свято-Миколаївської церкви у Великих Будищах, Свято-Троїцької церкви в Старих Санжарах і церкви Святого Архистратига Михаїла в Нових Санжарах [4]. Ці документи становлять цінне джерело для історико-краєзнавчих досліджень, оскільки тогочасні сотенні містечка Полтавського полку нині мають статус сіл Полтавського району Полтавської області.

Справу № 34 мікрофільмовано в рамках співпраці ЦДІАК з міжнародною організацією «FamilySearch», яка допомагає людям шукати відомості про предків на основі величезної колекції документів. Відомо, що ця організація, заснована у 1894 р. під назвою «Генеалогічне товариство Юти», розташована в Солт-Лейк-Сіті, штат Юта. Наразі їх матеріали з бібліотеки сімейної історії можна знайти в електронному вигляді на вебсайті «FamilySearch.org» [1].

Сповідні розписи згаданих церков виконані скорописом XVIII ст., розміщені на аркушах із двостороннім записом і збереглися в доброму стані. Тексти написані розбірливо, різними почерками, трапляються окремі правки, видно сліди чорнила, а внизу сторінок наявні маргінальні записи. Під документами проставлені підписи священників. Усі ці риси підтверджують уважність укладачів і достовірність облікових джерел [4].

Сповідні розписи Свято-Миколаївської церкви у Великих Будищах, Свято-Троїцької церкви в Старих Санжарах і церкви Святого Архистратига Михаїла в Нових Санжарах мають однакову структуру. Відповідно до зразка 1737 р., сповідні розписи мають вступ, основну та заключну частини. У вступі зазначено назву містечка, де діяла церква, а також повіт, до якого вона належала, вписано ім'я та по-батькові священнослужителя, який складав документ. Далі викладено призначення розпису. Вказано, що до розпису внесено всіх парафіян різних станів із примітками навпроти кожного про

дотримання таїнства сповіді та причастя. Основна частина мала форму графічної таблиці, поділеної на чотири колонки. Перша колонка, під назвою «Число», містила дві графи: у першій зазначалися хати та двори, у другій – кількість осіб, що в них проживали, із розподілом за статтю. У другій колонці фіксувалися прізвища, імена та по-батькові власників дворів, їхніх дружин і дітей (за наявності), а також інших мешканців двору, наприклад, слуг. Ці відомості можна використовувати для дослідження релігійного життя Гетьманщини другої половини XVIII ст. Як відомо, причащатися і сповідатися мали всі парафіяни. Не відвідувати сповідь могли лише діти до 7 років через малолітство та люди похилого віку через хворобу.

За допомогою сповідних розписів можна вивчати соціальну структуру населення. Спершу фіксували домогосподарства духовенства – протоієреїв, ієреїв, дияконів, дячків, паламарів, псаломщиків. До другої групи належали домові спільноти військових – генералів, офіцерів, солдатів, козаків. Третіми вказували посполитих і членів їх родин. До четвертої групи належали бездворові, тобто ті, хто мав хату без двора. До різночинців записували найманих робітників і слуг.

Сповідні розписи 1775 р. дають можливість аналізувати кількісне співвідношення жінок і чоловік у парафіях сотенних містечок, співвідношення представників духовенства, військових, посполитих у парафіях, досліджувати інститути шлюбу і родини (структуру і типи родин, кількість одружених/заміжніх і холостих/незаміжніх, вдів/вдівців, кількісний склад сімей тощо). Ці документи можуть бути корисними при визначенні типу населення за віковими групами (дітей, молоді й дорослих репродуктивного працездатного віку, похилого віку) для аналізу рівня старіння населення. Сповідні розписи можуть слугувати джерелом для побудови статеві-вікових пірамід, визначення середньої залюдненості дворів, частки домогосподарств, у яких проживали слуги [4].

Отже, сповідні розписи XVIII ст. є унікальним джерелом для історико-демографічних, генеалогічних, краєзнавчих досліджень населення

Гетьманщини, оскільки вони містять детальні дані про склад парафій, соціальну структуру населення, особливості родинних відносин і релігійного життя.

Список використаних джерел

1. Бібліотека сімейної історії – тепер це Бібліотека FamilySearch. *FamilySearch*. URL: <https://www.familysearch.org/uk/blog/family-history-library-renaming-uk> (дата звернення: 25.09.2025).
2. Чернецький Є. А. Документи фонду «Переяславсько-Бориспільська духовна консисторія» ЦДІАК України як джерело дослідження східних теренів Речі Посполитої у XVIII ст. *Студії з архівної справи та документознавства*. 2001. Т. 7. С. 49–52.
3. Мицик Ю. А. Консисторія, Київська духовна консисторія. *Енциклопедія історії України: Т. 5: Кон–Кю* / редкол.: В. А. Смолій (голова) [та ін.] ; НАН України. Інститут історії України. Київ : Наукова думка, 2008. 568 с. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Konsistoriya> (дата звернення: 05.05.2025).
4. Сповідні розписи за 1775 р. *ЦДІАК України*. Ф. 990. Оп. 2. Спр. 34. Арк. 804–1097. URL: <https://surl.li/lonxkz> (дата звернення: 25.04.2025).